

SLOVNICA HEBREJSKOG JEZIKA JURJA DOČKALA U KONTEKSTU EUROPSKIH HEBREISTIČKIH STRUJANJA U 19. STOLJEĆU¹

IVANA SKUHALA KARASMAN

Institut za filozofiju, Zagreb

ivana@ifzg.hr

UDK 811.411.16(497.5)“189“

27-05Dočkal, J.

Pregledni znanstveni rad

Primljeno: 2/2026.

CC-BY 4.0

Slovnica hebrejskog jezika Jurja Dočkala objavljena je 1893. godine. Temeljila se na njemačkim udžbenicima i gramatikama koje su se tada smatrale najboljima. Njezina vrijednost leži u činjenici da je napisana na hrvatskom jeziku u vrijeme procvata hebrejskog jezikoslovlja u zapadnoj Europi. *Slovnica* se sastoji od četiri dijela. Prvi dio bavi se glasovima hebrejskog jezika i njihovim znakovima, drugi dio raspravlja o promjenama glasova u tvorbi riječi i oblika, treći dio predočava oblike zamjenica, glagola, imena i čestica, a četvrti dio obuhvaća osnovna pravila sintakse hebrejskog jezika. Cilj članka je kontekstualizirati *Slovnicu hebrejskog jezika* unutar europskih, posebice njemačkih, hebreističkih strujanja 19. stoljeća te istaknuti njezino značenje kao pionirskog doprinosa hrvatskoj hebreistici, bez vrednovanja sadržaja i detaljne razrade gramatike.

Ključne riječi: Juraj Dočkal, *Slovnica hebrejskog jezika*, gramatika, hebrejski jezik

¹ Članak je rezultat istraživanja na projektu *Nove teme u hrvatskoj filozofiji od 1874. do 1945. godine*, IP-2022-10-5438 koji financira Hrvatska zaklada za znanost.

UVOD

Djelo Jurja Dočkala *Slovnica hebrejskog jezika* objavljeno 1893. godine, često se navodi kao prva hebrejska gramatika napisana na hrvatskom jeziku.² No, valja spomenuti da je zagrebački nadržabin Hosea Jacobi (1842. – 1925.) 1889. godine, dakle četiri godine ranije, objavio *Hebrejsku početnicu za školu i za samouke*, koja je drugi puta objavljena 1907. godine. Ta *Početnica* sadržajem je značajno skromnija od Dočkalove gramatike. Riječ je o knjižici u kojoj autor ne ulazi u dublje gramatičke razrade. *Početnica* je napisan jednostavno i pregledno.³

S druge strane Dočkalova gramatika sastavljena je prema primjerima njemačkih udžbenika i gramatika hebrejskog jezika koje su u to vrijeme smatrane najboljima. Naime, druga polovica 19. stoljeća bila je razdoblje procvata hebrejske jezikoslovne znanosti na njemačkom govornom području te tada nastaju brojni priručnici hebrejskog jezika čiji je cilj bio studentima i svećenicima omogućiti sustavan pristup jeziku Starog zavjeta.

Teško je sa sigurnošću reći u kojoj mjeri je Dočkalova gramatika bila korištena u nastavi hebrejskog jezika na zagrebačkom sveučilištu gdje je on bio profesor, no njezina vrijednost leži u činjenici da je napisana na hrvatskom jeziku u vrijeme procvata hebrejskog jezikoslovlja u zapadnoj Europi.⁴

Cilj ovoga članka jest Dočkalovu *Slovnice hebrejskoga jezika* staviti u kontekst europskih, osobito njemačkih, hebreističkih strujanja u 19. stoljeću i istaknuti njezino značenje kao pionirskoga doprinosa hrvatskoj hebreistici, bez ulaženja u vrednovanje sadržaja i bez detaljne razrade gramatike hebrejskog jezika.

Članak je podijeljen u pet poglavlja. Prvo poglavlje obrađuje početke poučavanja hebrejskog jezika na europskim sveučilištima. U drugom poglavlju donosim kratak životopis autora *Slovnice*, Jurja Dočkala. U trećem poglavlju dajem pregled Dočkalove *Slovnice hebrejskog jezika*.

2 Vidi *Sovičeva gramatika hebrejskog jezika*, DUBRAVKO TURALIJA (priredio i upotpunio), Univerzitet u Sarajevu - Katolički bogoslovni fakultet Zagreb - Glas Koncila, Sarajevo - Zagreb, 2024., str. 8.

3 Vidi HOSEA JACOBI, *Hebrejska početnica za školu i za samouke*, Zagreb, 1889.

4 Još početkom dvadesetog stoljeća neke gramatike hebrejskog jezika pisane su na latinskom jeziku, primjerice *Grammatica linguae Hebraicae cum exercitiis et glossario* češkog dominikanca Václava Zapletala, objavljena 1902. godine u Paderbornu.

U četvrtom poglavlju obrađujem podrijetlo i povijest hebrejskog jezika, a u posljednjem dajem kratki pregled hebrejskog pisma kako ih je iznio Dočkal u svojoj gramatici.

POČECI NASTAVE HEBREJSKOG JEZIKA NA EUROPSKIM SVEUČILIŠTIMA

U europskom srednjem vijeku poznavanje hebrejskog jezika bilo je ograničeno na malobrojne učenjake. U okviru Crkve, proučavanje Biblije u latinskom prijevodu Vulgate smatralo se dostatnim.⁵

Renesansni humanizam, koji se od 15. stoljeća iz Italije počeo širiti Europom, težio je povratku izvorima. Za kršćanske humaniste to je značilo da se Sveto pismo više ne treba proučavati samo u prijevodu, nego u izvornim jezicima. U gradovima poput Firence, Rima i Venecije židovski učenjaci poučavali su kršćanske humaniste hebrejskom jeziku. Ovdje valja spomenuti njemačkog filozofa, humanista i pravnika Johannes Reuchlina (1455. – 1522.) koji je 1506. godine objavio djelo *De rudimentis Hebraicis (O osnovama hebrejskog)*, prvu opsežnu hebrejsku gramatiku namijenjenu kršćanskim čitateljima.⁶

Reformacija je dodatno potaknula proučavanje hebrejskog jezika. Martin Luther (1483. – 1546.) i njegovi suradnici naglašavali su važnost poznavanja Biblije u izvornim jezicima. Protestantski reformatori koristili su hebrejski jezik kao alat u napadu na autoritet tradicionalne

5 Za cjeloviti pregled obrazovanja u srednjem vijeku vidi FRANK PIERRPONT GRAVES, *A History of Education. During the Middle Ages and the Transition to Modern Times*, Macmillan, New York, 1923.

6 Hrvatski franjevac, teolog i filozof Juraj Dragišić (lat. Georgius Benignus) je 1517. godine izdao spis naslovljen *Defensio praestantissimi viri Ioannis Reuchlin LL. doctoris, a reverendo patre Georgio Benigno Nazareno archiep[iscop]o Romae per modum dialogi edita, atque ex opinione decem et octo gravissimorum virorum ad examinandum Oculare speculum a Sanctiss. D. nostro Leone. P. M. deputatum, inter quos ipse primus ex ordine votum emiserat, scripta Divoque Maximiliano Ro. Imp. Augusto dicata (Obrana najistaknutijeg muža Johannes Reuchlina, doktora obaju prava, koju je izdao u obliku dijaloga časni otac Juraj Dragišić Nazarenac, nadbiskup Rima, a prema mišljenju osamnaest najutjecajnijih muževa za proučavanje Augenspiegela koje je postavio naš presveti gospodin Leon, papa, među kojima je on sam prvi bio poslao glas po uredbi, a spis je posvećen božanskom Maksimilijanu Augustu, rimskome caru)* kojim je stao u obranu Johannes Reuchlina koji je svojim spisom *Augenspiegel* (1511.) branio židovske knjige. Vidi IVANA SKUHALA KARASMAN, „Dragišićeva obrana Johannes Reuchlina“, *Juraj Dragišić (Georgius Benignus): Život i djela*, ERNA BANIĆ-PAJUNIĆ, BRUNO ČURKO, MIHAELA GIRARDI-KARŠULIN, IVICA MARTINOVIĆ (ur.), Institut za filozofiju, Zagreb, 2016., str. 173-188.

katoličke doktrine.⁷ Početkom 16. stoljeća hebrejski je službeno uveden na europska sveučilišta. Jedna od prvih poznatih profesura osnovana je oko 1503. godine u Parizu, na budućem Collège de France s ciljem poučavanja „svetih jezika“: grčkog, latinskog, i hebrejskog.

U 17. stoljeću katedre za hebrejski jezik postojale su na sveučilištima u Leidenu, Utrechtu, Wittenbergu, Helmstedtu, Oxfordu i Cambridgeu.⁸ Hebrejski se najčešće predavao u okviru teoloških fakulteta.⁹

I u 18. stoljeću hebrejski je bio prvenstveno dio teološkog obrazovanja. Tako i Teološki fakultet u Zagrebu „Godine 1771. dobiva na zahtjev carice Marije Terezije još tri profesorske stolice: biblijsku (tu preuzima poznati Nikola Plančić, pošto se povratio iz Paragvaja, međutim se u ožujku seli u Varaždin), hebrejski i grčki jezik (Antun Kukec), crkvenu povijest i sveto govorništva (A. Pauckner)“.¹⁰ Dakle, hebrejski se počinje podučavati na zagrebačkom sveučilištu u 18. stoljeću, a prvi profesor bio je Antun Kukec (1738. – 1796.) koji je osim hebrejskog jezika predavao i grčki te matematiku, fiziku i gospodarstvo.¹¹

U 19. stoljeću hebrejski jezik počeo se poučavati i u sekularnim odjelima, posebice kako je rastao interes za semitske jezike i poredbenu lingvistiku.

Najznačajniji profesori hebrejskog jezika na europskim sveučilištima u 19. stoljeću bili su: Wilhelm Gesenius (1786. – 1842.), profesor na Sveučilištu u Halleu; Heinrich Ewald (1803. – 1875.), profesor na Sveučilištu u Göttingenu; Franz Delitzsch (1813. – 1890.), profesor na Sveučilištu u Leipzigu; Theodor Nöldeke (1836. – 1930.), profesor na sveučilištima u Göttingenu, Kielu i Strasbourgu; Emil Kautzsch (1841. – 1910.), profesor na sveučilištima u Halleu i Baselu; Paul de Lagarde

7 Vidi STEPHEN G. BURNETT, *Christian Hebraism in the Reformation Era (1500 -1660): Authors, Books, and the Transmission of Jewish Learning*, Brill, Leiden, 2012, str. 2.

8 PABLO KIRTCHUK, „Hebrew in the Universities“, https://hal.science/hal00639142/file/Hebrew_in_the_Universities.pdf, 2022 (pristupljeno 2. 2. 2026.): „Statusi Oxforda i Cambridgea dali su studiju hebrejskog jezika značajno mjesto u kurikulumu, uz grčki i latinski jezik, a 1535. godine Melanctonova djela zamijenila su ona Duns Scotusa kao dio nastave za studente teologije na oba sveučilišta“. S engleskog prevela autorica članka.

9 O poučavanju hebrejskog jezika u 17. stoljeću vidi STEPHEN G. BURNETT, *From Christian Hebraism to Jewish Studies: Johannes Buxtorf (1564 -1629) and Hebrew Learning in the Seventeenth Century*, Brill, Leiden, 1996.

10 TOMISLAV J. ŠAGI-BUNIĆ, „Facultas theologica catholica in Universitate Zagrabiensis. Brevis descriptio chronologica“, u: *Croatica Christiana periodica* 17(32) (1993.), str. 160.

11 Podaci o Antunu Kukecu preuzeti su iz enciklopedijske natuknice „Kukec, Antun“, *Hrvatski biografski leksikon*, <https://hbl.lzmk.hr/clanak/kukec-antun> (pristupljeno 5. 2. 2026.).

(1827. – 1891.), profesor na Sveučilištu u Göttingenu te Christian David Ginsburg (1831. – 1914.) koji je djelovao u Londonu i, iako nije bio sveučilišni profesor, ubraja se među najvažnije hebrejske tekstualne stručnjake 19. stoljeća. Među navedenim profesorima posebice se ističe Heinrich Ewald koji je zaslužan za razvoj hebrejske gramatike:

„[...] njegovo najtrajnije djelo [...] odnosi se na područje hebrejske gramatike. On je prvi naglasio potrebu za komparativnim proučavanjem svih semitskih dijalekata kako bi sehh bolje razumjela priroda hebrejskog jezika. Bavio se principima, dok su drugi bili zadovoljni analizom fenomena. Njegov pokušaj bio je dokučiti duh i suštinu jezika. Nazvan je „ocem hebrejske sintakse“.¹²

Od hrvatskih profesora Starog zavjeta i hebrejskog jezika u 19. stoljeću valja istaknuti Franju Ivekovića (1834. – 1914.) koji je od 1874. godine predavao na Teološkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.¹³ Doktorirao je teologiju na bečkom Augustineum 1866. godine.

ŽIVOTOPIS JURJA DOČKALA

Juraj Dočkal rođen je 1854. godine u Pisarovini.¹⁴ Gimnaziju je pohađao u Požegi i Zagrebu, a studij teologije završio je na Teološkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, gdje je i doktorirao. Godine 1877. zaređen je za svećenika. Službovao je najprije kao kapelan u Varaždinu, a potom kao profesor matematike i fizike u Nadbiskupijskom liceju u Zagrebu, gdje je ujedno bio i ravnatelj Nadbiskupijskog orfanotrofija. Od 1891. godine pa sve do smrti bio je profesor biblijskih disciplina i hebrejskog jezika na Teološkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Obnašao je dužnost dekana Fakulteta u akademskoj godini 1894./1895., rektora Sveučilišta u Zagrebu 1898./1899., a 1899. godine izabran je za prorektora. Bio je izvrstan poznavatelj hebrejskog jezika i napisao je *Slovnicu hebrejskoga jezika*. Od ostalih djela treba istaknuti *Geologija i Mojsijev hexaameron* (1887.) i *Jedinstvo roda ljudskoga* (1897.). Umro je u Zagrebu 1899. godine.

12 JOHN M. P. SMITH, „Heinrich Ewald and the Old Testament“, u: *The Biblical World*, 22(6) (1903.), str. 414-415. S engleskog prevela autorica članka.

13 Podaci o Franji Ivekoviću preuzeti su iz enciklopedijske natuknice „Iveković, Franjo (Francisko)“, *Hrvatski biografski leksikon*, <https://hbl.lzmk.hr/clanak/ivekovic-franjo> (pristupljeno 23. 1. 2026.).

14 Njegov životopis sastavljen je na temelju enciklopedijske natuknice „Dočkal, Juraj“, *Hrvatski biografski leksikon*, <https://hbl.lzmk.hr/clanak/dockal-juraj> (pristupljeno 23. 1. 2026.).

SLOVNICA HEBREJSKOG JEZIKA JURJA DOČKALA

Slovnica hebrejskoga jezika Jurja Dočkala ima sto pedeset stranica i podijeljena je na četiri djela: „[...] prvi dio radi o glasovima hebrejskoga jezika i o njihovim znakovima; drugi dio raspravlja o promjenama glasova u tvorbi riječi i oblika; treći dio predočuje oblike zamjenica, glagola, imena i čestica; četvrti dio obuhvata u jezgri nužnija pravila iz sintakse“.¹⁵ U Dočkalovoj gramatici nema izvornih hebrejskih tekstova na kojima bi učenici ili studenti mogli vježbati i provjeravati svoje znanje hebrejskog jezika. No, na kraju donosi primjere glagola.

Dočkal navodi da se pri pisanju *Slovnice hebrejskoga jezika* koristio sljedećim gramatikama hebrejskog jezika: Heinrich Ewald, *Ausführliches Lehrbuch der hebräischen Sprache des Alten Bundes* (Detaljan udžbenik hebrejskog jezika Staroga zavjeta, prvo izdanje 1844.), Wilhelm Gesenius, *Hebrische Grammatik* (Hebrejska gramatika, prvo izdanje 1813.), Heinrich Kihn i D. Schilling *Praktische Methode zur Erlernung der Hebräischen Sprache* (Praktična metoda za učenje hebrejskog jezika, prvo izdanje 1885.), Hermann Leberecht Strack *Hebräische Grammatik* (Hebrejska gramatika, prvo izdanje 1887.) te Christian Hermann Vosen i Franz Kaulen, *Kurze Anleitung zum Erlernen der hebräischen Sprache für Gymnasien und für das Privatstudium* (Kratki priručnik za učenje hebrejskog jezika za gimnazije i osobno učenje, prvo izdanje 1853.).

Ausführliches Lehrbuch der hebräischen Sprache des Alten Bundes Heinricha Ewalda smatra se jednom od najznačajnijih gramatika biblijskog hebrejskog jezika u 19. stoljeću.¹⁶ Udžbenik je imao više izdanja i dugo je bio standardno djelo za učenje biblijskog hebrejskog jezika. Dočkal je konzultirao šesto izdanje iz 1855. godine. U „Predgovoru“ prvom izdanju, Ewald piše o dva načina na koja se može učiti hebrejski jezik:

„Postoje dva načina kako učiti hebrejski. Jedan je pretraživati postojeće hebrejske gramatičke priručnike i rječnike, uz to malo učiti arapski i sirijski, uzeti nekoliko drugih pomoćnih izvora koji su na nekoliko stranica sa strane, usporediti pola ili čak cijeli niz komentara, i zatim vjerovati da razumiješ hebrejski te da kao učen čovjek možeš tumačiti pravi smisao Starog zavjeta. Tisuće su krenule tim zavodljivim putem, i on još uvijek ne prestaje biti najpopularniji; no, na koje pješčane grebene i stijene on vodi, trebalo bi konačno postati jasno

15 JURAJ DOČKAL, *Slovnica hebrejskoga jezika*, Tisak Ign. Granitza, Zagreb, 1893., str. 9.

16 HEINRICH EWALD (1803. – 1875.) bio je njemački teolog, orijentalist i jedan od vodećih biblijskih znanstvenika svoga vremena. Bio je profesor u Göttingenu i Tübingenu.

svima. Drugi način je potpuno zanemariti hebrejski i uz veliki trud i odricanje steći stotinu vještina u područjima koja su potpuno udaljena od Starog zavjeta i koja u Njemačkoj ne donose kruha, npr. potpuno se upoznati sa svom semitskom literaturom, a zatim, možda, skrenuti i prema starohebrejskom kako bismo ga korak po korak ponovno oživjeli iz smrti i tako čuli što nam zaista govori i uči. Samo tim putem je moguće ne zavaravati sebe i druge, nego doći do pravog početka znanstvene spoznaje, tj. do sigurnosti, i donijeti korist koja neće nestati s vremenom. Na tom će putu možda najprije biti ispravno prepoznati jezik: ali koje daljnje posljedice mogu proizaći iz toga, bit će jasno čim sve što tome pripada postane neizbježno jasno! Neka se on uvijek voljnije, spretnije, uspješnije i šire slijedi; u njemu leži za veliki dio našeg višeg obrazovanja, kao i za našu dobrobit u državi i crkvi, sve dobro. Možda će jednog dana naši naponi biti okrunjeni, i nebo će nam pružiti palminu granu; sada, međutim, i još dugo, potrebno je hrabro boriti se i osvajati; a čak i pasti pred očitim velikim pobjedama u ovoj borbi, to je blaženstvo¹⁷.

Ovaj tekst, kojim se pokazuje da je za učenje hebrejskog jezika potrebno strpljenje i predanost te da je ispravni put učenja mukotrpan i dugotrajan, zanimljiv je s obzirom na činjenicu da je Dočkalova gramatika bila namjena studentima teologije koji su u propisanom vremenskom razdoblju morali savladati osnove hebrejskog jezika.

Djelo *Hebräische Grammatik* izvorno je napisao Wilhelm Gesenius početkom 19. stoljeća.¹⁸ Kasnije ga je Emil Kautzsch preradio i proširio, pa je ta gramatika poznata pod nazivom Gesenius-Kautzsch.¹⁹ *Hebräische Grammatik* smatra se jednim od najvažnijih djela moderne semitske jezikoslovne znanosti. Dočkal se koristio dvadeset i petim izdanjem iz 1889. godine.

Udžbenik *Praktische Methode zur Erlernung der Hebräischen Sprache* Kihna i Schillinga objedinjuje teorijske i praktične aspekte učenja hebrejskog jezika. Udžbenik je bilo namijenjen gimnazijama i teološkim učilištima.

Hermann Leberecht Strack nastojao je svojim djelom *Hebräische Grammatik* studentima teologije i filologije pružiti jasan, sažet i

17 HEINRICH EWALD, *Ausführliches Lehrbuch der hebräischen Sprache des Alten Bundes*, Hahn, Leipzig, 1844., XI-XII. S njemačkog prevela autorica članka.

18 Wilhelm Gesenius (1786. – 1842.) bio je njemački biblijski filolog i proučavatelj hebrejskog jezika. Smatra se utemeljiteljem znanstvene hebrejske leksikografije i gramatike. Obrazovanje je stekao u Helmstedtu i Göttingenu, a 1811. godine imenovan je profesorom teologije na Sveučilištu u Halleu.

19 Emil Friedrich Kautzsch (1841. – 1910.) bio je njemački hebreist i biblijski kritičar. Predavao je na sveučilištima u Leipzigu, Baselu, Tübingenu i Halleu.

znanstveno utemeljen uvod u strukturu hebrejskog jezika.²⁰ Gramatika je imala više izdanja, a Dočkal se koristio četvrtim iz 1891. godine.

Djelo *Kurze Anleitung zum Erlernen der hebräischen Sprache für Gymnasien und für das Privatstudium* napisao je Johann Vosen, a kasnije ga je revidirao Emil Kautzsch. Udžbenik je prvenstveno bilo namijenjen studentima teologije koji su trebali u kratkom vremenu usvojiti temeljna znanja biblijskog hebrejskog jezika s ciljem da Stari zavjet mogu čitati u izvorniku. Dočkal se u svoj *Slovnici* koristio šesnaestim izdanjem ovog djela iz 1888. godine.

Djela koja je Dočkal konzultirao prilikom pisanja *Slovnice hebrejskoga jezika* imala su važnu ulogu u razvoju hebreistike i biblijske egzegeze unutar srednjoeuropskoga akademskog konteksta. Time se potvrđuje da je Dočkal pratio suvremenu stručnu literaturu na temelju koje je sastavio svoju gramatiku.

O POVIJESTI HEBREJSKOG JEZIKA U *SLOVNICI*

Dočkal *Slovnici* započinje definiranjem hebrejskog jezika, ističući da se jezik „[...] kojim su pisane starozavjetne prvokanonske knjige (osim Dan. 2, 4.–7, 28. i I. Ezdr. 4, 8.–6. 18; 7, 12.–26.), a od drugo kanonskih: Crkvenica, Baruh, Tobija, Judith, prva knjiga makabejska i drugokanonski dijelovi knjige Danielove i Estherine, zove [...] hebrejski, starhebrejski, kananski, judejski (židovski) i sveti jezik“.²¹ Jezik se zove hebrejski jer su njime govorili Hebreji.

Hebrejski jezik kojim su pisane knjige prije Krista zove se i starohebrejski jezik, a novohebrejski jezik je jezik kojim su pisane knjige nakon Kristova rođenja. Prorok Izaija hebrejski jezik zove *kananski*, jer se govorio u Kanaanu.²² Nakon propasti kraljevstva Izraela hebrejski jezik zove se *judejski* jer su njime govorili stanovnici kraljevstva Juda, a „Napokon se zove jezik hebrejski i *sveti jezik*, i to prvi put u kaldejskom prijevodu sv. Pisma, jer su njime pisane svete knjige“.²³

20 Hermann Leberecht Strack (1848. – 1922.) bio je njemački protestantski teolog i orijentalist. Predavao je egzegezu Starog zavjeta i semitskih jezika na Sveučilištu u Berlinu.

21 Ibid., str. 1.

22 Kanaan je povijesno ime za područje između Jordana i Sredozemnog mora.

23 Ibid., str. 3.

Nadalje, Dočkal napominje da je hebrejski jezik grana semitskih jezika jer su njime govorili Semovi potomci.²⁴ Naziv semitski jezici potječe s kraja 18. stoljeća. Prije toga koristio se naziv orijentalni jezici. Domovina semitskih jezika „[...] bila je u staro doba Palestina, Fenicija, Sirija, Asirija, Babilonija i Arabija. Po tome se protezala od Sredozemnoga mora do Eufrata i Tigrisa, od armenskih gora do južnoga kraja arapskoga poluostrva“.²⁵

Zatim se poziva na Wilhelma Geseniusa koji je „semitsko jezično stablo“ podijelio na tri glavne grane: arapsku granu, aramejsku granu i kanaansku granu. Četvrta grana je asirski jezik. U arapsku granu spadaju sljedeći ogranaci: „*stara arapština, književna arapština i pučka arapština*“²⁶ te ogranak habeški. Aramejska grana smještena je na sjeveru i sjeveroistoku, jezik se zove „*sirski* u onom obliku, kako ga nalazimo u kršćansko-aramejskoj književnosti, a *kaldejski* u židovsko-aramejskim spisovima. U ovaj ogranak spadaju i neki dijelovi starozavjetnoga sv. Pisma“.²⁷ Dočkal smatra da iako općeprihvaćen, termin „semitsko jezično stablo“ nije točan jer:

„Po I. Mojs. 10 jesu Perzijanci potomci Semovi,²⁸ a ipak njihov stari jezik nije srodan sa semitskim jezicima. S druge strane su Etiopci, Kananci i Feničani potomci Hamovi,²⁹ a ipak su prvi govorili jezikom, koji je ogranak arapskoga jezika, a potonji jezikom, koji je ogranak kananske jezične grane. Bilo je dakle naroda koji nijesu izlazili od Sema, pa su govorili jezikom semitskim; a bilo je i takovih, koji su bili potomci Semovi, a ipak nijesu govorili jezikom semitskim“.³⁰

Dočkal zatim navodi riječi svetog Jeronima „Ebraeam linguam esse initium oris et communis eloqui universa credidit antiquitas“ („Staro vrijeme vjerovalo je da je hebrejski jezik početak govora i zajedničkog izražavanja“), iz kojih je vidljivo da je u prošlosti prevladavalo uvjerenje da je hebrejski bio prvotni jezik čovječanstva. Nadalje, dodaje

24 Semitski jezici čine granu afroazijske jezične porodice, s podrijetlom u zajedničkom prasemitskom jeziku i velikom međusobnom srodnošću. Naziv potječe iz biblijske podjele naroda na Semite, Hamite i Jafetovce. Prema području rasprostranjenosti dijele se na tri skupine: sjeveroistočnu, sjeverozapadnu i jugozapadnu.

25 Ibid., str. 3.

26 Ibid., str. 3.

27 Ibid., str. 3.

28 Sem (Šem) je bio najstariji od trojice Noinih sinova. Smatra se praocem zapadnoazijskih naroda.

29 Ham je bio jedan od Noinih sinova. Smatra se praocem kanaanskih, arapskih i sjevernoafričkih plemena.

30 Ibid., str. 3-4.

da neki smatraju da su prvi ljudi izravno od Boga primili hebrejski te da se taj jezik sačuvao među Semovcima, osobito u Abrahamovoj lozi. Ipak, Dočkal smatra da je vjerojatnije da je hebrejski jezik nastao na području Palestine. Prastanovnici Palestine bili su semitski narodi, a kasnije su ih osvojili Kanaanci, potomci Hamovi, koji su pritom preuzeli njihov semitski jezik. Prema biblijskim tekstovima, Abraham potječe iz područja Ur Kaldejski,³¹ a u njegovo vrijeme u Mezopotamiji se govorilo aramejski. Budući da nema dokaza o istodobnoj prisutnosti hebrejskog na tom području, pretpostavlja se da je i Abraham govorio aramejski. Ako su Kanaanci i Feničani već prije Abrahamova dolaska zamijenili svoj prijašnji jezik semitskim jezikom starijih stanovnika Palestine, vjerojatno je da je i Abraham, nakon doseljenja, prihvatio kanaanski jezik. Iz tog jezika kasnije se razvio oblik koji je danas poznat kao hebrejski.

Svaki jezik s vremenom se mijenja, što je bio slučaj i s hebrejskim, koji je od Mojsija do Ezre,³² tijekom otprilike tisuću godina, prošao znatne preobrazbe. Pod utjecajem mjesnih prilika razvila su se različita narječja. Najraniji tragovi tih jezičnih razlika pojavljuju se u Knjizi o Sucima gdje se navodi da su pripadnici plemena Efraim³³ umjesto slova š upotrebljavali s.³⁴ U Kristovo vrijeme, navodi Dočkal, razlikovalo se galilejsko narječje od onoga koje se govorilo u Jeruzalemu.

Dočkal zatim obrađuje povijesna razdoblja u razvoju hebrejskog jezika. Neki učenjaci dijele razvoj hebrejskog jezika na dva perioda: zlatno razdoblje – od Mojsija do babilonskog sužanjstva i srebrno razdoblje – nakon babilonskog ropstva. Drugi pak razlikuju tri perioda:

„[...] *period Mojsijev* od Mojsija do uključivo Josue; *period Davidov i Salomonov* od Samuela do sužanjstva babilonskoga; *period sužanjski* od sužanjstva babilonskoga do 4. stoljeća pr. Kr. Već sama razlika u razdiobi perioda dokazuje, da nema izrazitih znakova, po kojima bismo mogli stalne periode hebrejskoga jezika razlikovati“³⁵

31 Ur Kaldejski nalazi se u južnoj Mezopotamiji.

32 Ezra se prema talmudskoj tradiciji smatra piscem starozavjetnih knjiga i obnoviteljem židovstva.

33 Pleme Efraim naseljavalo je središnji dio Palestine.

34 Dočkal se ovdje referira na sljedeće riječi iz Knjige o Sucima, 12,6: „Zatim Gileadani presjekoše Efrajimu jordanske gazove, i kada bi koji bjegunac Efrajimov rekao: ‚Pustite me da prijeđem, Gileadani bi ga pitali: ‚Jesi li Efrajimovac?‘ A kada bi on odgovorio: ‚Nisam, oni bi mu kazali: ‚Hajde reci: Šibolet!‘ On bi rekao: ‚Šibolet!‘ jer nije mogao dobro izgovoriti.“

35 DOČKAL, *Slovnica hebrejskog jezika*, str. 6.

Dočkal navodi četiri razloga nepostojanja jasnih jezičnih razdoblja hebrejskog jezika. Prvi je taj što postoji malo sačuvanih knjiga. Naime, hebrejskih tekstova ima malo, a većini se ne može pouzdano odrediti vrijeme nastanka. Osim toga, pjesničke i prozne knjige razlikuju se u jeziku, iako su pisane u isto doba. Drugi razlog je taj da izvornici nisu potpuno sigurni. Kao što se prijevodi mijenjaju kroz izdanja, tako su se i biblijski tekstovi tijekom stoljeća prepisivanja prilagođavali pravopisu i jeziku svoga vremena. Treći razlog jest stalnost suglasničkih korijena. U semitskim jezicima, pa tako i u hebrejskom, korijeni su stabilni, a promjene se uglavnom javljaju u samoglasnicima. No samoglasnički znakovi dodani su tek u 7. stoljeću što je otežalo proučavanje ranijih jezičnih razlika. Posljednji četvrti razlog jest taj da promjene u govornom jeziku nisu uvijek zapisane. Mnoge su se jezične promjene dogodile u govoru, ali nisu ušle u svete tekstove, jer su Mojsijeve knjige bile izuzetno štovane i smatrane temeljem vjerskog i društvenog života. Zbog poštovanja prema njima, pisci su nastojali što više zadržati njihov izvorni jezik. Dočkal zaključuje sljedeće:

„Ako je dakle iz navedenih razloga vrlo teško, da se opre, dijele stalne značajke hebrejskoga jezika u stanovitim periodima to je tim čudnovatije nastojanje modernih racionalista, kad dokazuju, kako u pojedinim knjigama valja razlikovati njihove starije i novije dijelove; dapače tvrde, da su gdjegdje i u pojedinom retku umetnute riječi od poznijega pisca“³⁶

Činjenica je da se od 7. st. pr. Kr. aramejski jezik sve se više miješao s hebrejskim, no iz broja aramejizama u pojedinoj knjizi ne može se pouzdano zaključiti njezina starost. Primjerice, proroštva Ageja (Hagaja), Zaharije i Malahije,³⁷ premda su nastala nakon babilonskog ropstva, sadrže malo aramejizma, dok se oni pojavljuju u nekim starijim knjigama iz Salomonova vremena.

Tijekom ropstva Židovi su prihvatili kaldejski (aramejski) jezik. Hebrejski se nakon povratka djelomice održao zahvaljujući Ezri i Nehemiji koji su narodu čitali i tumačili Zakon. No, samo su stariji i obrazovaniji iz ropstva donijeli materinski jezik, dok je aramejski postao svakodnevni govor naroda. Teško je točno odrediti trenutak kada je hebrejski posve izašao iz opće upotrebe, jer su se kanonske knjige još dugo čitale i objašnjavale u sinagogama.

³⁶ Ibid., str. 7-8.

³⁷ Agej, Zaharija i Malahija su mali proroci Starog zavjeta.

Hebrejski narod čuvao je Mojsijev zakon kao svoje duhovno blago, što je, nakon nestanka starohebrejskog jezika, dovelo do stvaranja novohebrejskog koji se razvijao od 1. stoljeća do kasnog srednjeg vijeka. Nove životne okolnosti tražile su nove izraze:

„Za nove odnošaje, koji su se imali zakonu prilagoditi, trebalo je mnogo novih riječi i izraza. S toga su hebrejski učenjaci dali starim riječima nova značenja, načinili su nove osnove i nove oblike riječi; kraj mnogih aramejskih riječi uzeli su latinske, grčke i perzijske, koje su onda prema duhu hebrejskoga jezika prekrojili. Time se jezik sve više narodu otuđivao, te napokon postao samo jezik učenjaka.“³⁸

Nakon što je dao kratki pregled povijesti i razvoja hebrejskog jezika Dočkal prelazi na razradu hebrejskog pisma.

O HEBREJSKOM PISMU U *SLOVNICI*

Na početku iznosi dobro poznatu činjenicu da se hebrejski piše s desna na lijevo. Zatim nadodaje da „[...] pišu Hebreji samo suglasnike riječi, a samoglasnike označuju tek podređenim znakovima nad suglasnicima ili pod njima“.³⁹

Hebrejski jezik ima 22 slova. Iako Dočkal u svojoj *Slovnici* ne obrađuje mistični element hebrejskog alefbeta korisno je spomenuti da se prema kabalističkom učenju⁴⁰ čitavi kozmos izražava se kroz 22 slova hebrejskog alefbeta, tj. kroz razne permutacije istih. Prema *Sefer Jecirah (Knjiga Stvaranja)*⁴¹ hebrejski alefbet dijeli se u tri skupine konsonanata⁴²: prva skupina se sastoji od tri slova, א (*alef*), מ (*mem*) i ש (*šin*), koji

38 Ibid., str. 8.

39 Ibid., str. 10.

40 GERSHOM SCHOLEM, *Kabala i njezin simbolizam*, MISL, Zagreb, 1998, 5: „Kabala, doslovce ‚predaja‘, odnosno predaja božanskih stvari, jest suma židovskog misticizma. Ona ima dugu povijest i stoljećima je duboko utjecala na one u židovskom narodu koji su težili dubljem razumijevanju tradicionalnih oblika i koncepcija judaizma“.

41 *Sefer Jecirah* napisana je u šestom stoljeću i glavno je kabalističko djelo koje se bavi stvaranjem.

42 ROBERT WEIL, JEAN BOESSE, ARNOLD MANDEL, „Židovska mistika“, u MARIE-MADELEINE DAVY (ur.), *Enciklopedija mistika*, Naprijed, Zagreb, 1990., str. 142: „Semitski jezici oblikuju svoje riječi oko konsonantske sheme, većinom glagolskih, i one usmjeravaju smisao. Vokali, na početku, u sredini ili na kraju riječi - iako je uz njih moguće i izostavljanje konsonanata - ne modificiraju taj smisao. Dajući boju riječi te igrom njihova izmjenjivanja oni potanje određuju gramatičke nijanse. Konsonanti, ili poluvokali, kao prefiksi ili dodaci na kraju riječi, lokaliziraju, u prostoru ili vremenu, radnju ili stanje označeno glagolom - artikulirano, obično sa tri konsonanta“.

se nazivaju i tri matrice.⁴³ Drugu grupu konsonanata tvore dupli konsonanti kojih ima sedam. Posljednju grupu čini dvanaest ,jednostavnih' konsonanata.

Dočkal navodi da hebrejski jezik ima pet samoglasnika a, e, i, o, u. Oni su podijeljeni u tri skupine: 1. dugi i kratki, 2. istorodni i raznorodni te 3. stalni i nestalni ili promjenjivi.

Suglasnici se dijele prema organima koji ih izgovaraju na sljedeće: grlene, jezične, nepčane, zubne i usne. Po načinu izgovora dijele se na: mukle (*mutae*), slitne (*liquidae*), sične (*sibilantes*) i polusamoglasnike (*semivocales*). Suglasnici koje izgovara isti organom zovu se homorgani, a suglasnici koji su po izgovoru srodni zovu se homogeni.

U *Slovnici hebrejskog jezika* Dočkal je sustavno i pregledno izložio hebrejsku gramatiku s ciljem da početnika nauči osnove ovog jezika i da knjiga „[...] bude korisna onima, koji žele, da u izvornom jeziku proučavaju sadržinu svetih knjiga“.⁴⁴

Zaključak

U 19. stoljeću hebrejski jezik počeo je dobivati na važnosti osobito u kontekstu filologije i biblijskih studija. Na njemačkim sveučilištima, koja su bila su na čelu ovog razvoja, predavali su tadašnji najznačajniji hebreisti. U Hrvatskoj u 19. stoljeću hebrejski jezik predavao se isključivo u sklopu teoloških studija s ciljem omogućavanja čitanja Starog zavjeta na izvornom jeziku.

Slovnica hebrejskoga jezika Jurja Dočkala napisana je u skladu s najrelevantnijom srednjoeuropskom hebreističkom literaturom svojega vremena i uklapa se u širi europski kontekst procvata hebrejskih studija u njemačkom govornom području. Dočkal je pratio suvremene znanstvene tokove, preuzeo europske modele učenja hebrejskog jezika te time hrvatskoj teološkoj i filološkoj zajednici pružio sustavno djelo te vrste na hrvatskom jeziku. Bez obzira na to koliko se njegova gramatika stvarno koristila u nastavi, njezina vrijednost je u tome što predstavlja pionirski doprinos hebreistici u Hrvatskoj u razdoblju kada je ta disciplina u Europi doživljavala snažan razvoj.

43 SCHOLEM, *Kabala i njezin simbolizam*, str. 116.

44 DOČKAL, *Slovnica hebrejskoga jezika*, „Čitatelju“, s. p.

SUMMARY

SLOVNICA HEBREJSKOG JEZIKA BY JURAJ DOČKAL IN THE CONTEXT OF EUROPEAN HEBREW PHILOLOGICAL MOVEMENTS IN THE 19TH CENTURY

Slovnica hebrejskog jezika (*The Grammar of the Hebrew Language*) by Juraj Dočkala was published in 1893 and was based on German textbooks and grammars that were considered the best at the time. Its value lies in the fact that it was written in the Croatian language during the peak of Hebrew linguistics in Western Europe. The grammar consists of four parts. The first part deals with the sounds of the Hebrew language and their signs, the second part discusses changes in sounds in word formation and forms, the third part presents the forms of pronouns, verbs, nouns, and particles, while the fourth part covers the basic rules of Hebrew syntax. The aim of this article is to contextualize the *Hebrew Grammar* within the European, particularly German, Hebrew scholarly movements of the 19th century and to highlight its significance as a pioneering contribution to Croatian Hebraistics, without evaluating the content or providing a detailed analysis of the grammar.

Keywords: Juraj Dočkal, *Grammar of the Hebrew Language*, grammar, Hebrew language